

**U wilt
mijnheer
zelf
spreken?**

*en liefst in zijn vertrouwde
stoel? Dat kan!*

Een zeer zorgvuldig voorbereid lezerskringonderzoek heeft namelijk niet alleen geconstateerd dat E.-S.B. bij de leiding van het Nederlands bedrijfsleven bijzonder goed is ingevoerd, maar ook dat het blad zeer algemeen gelezen wordt.

De sterke toename van het advertentievolume van E.-S.B., is dan ook niet „zomaar” tot stand gekomen.

Wij zenden u dit lezerskringrapport (71 pagina's) gaarne ter inzage, in de overtuiging dat u zich dan E.-S.B. zult weten te herinneren als u iets te zeggen heeft, wat mijnheer zelf moet weten.

Adm. E.-S.B. - Postus 42 - Schiedam

Koeler weer

DE wind steekt op. Langzaam ontwaakt Nederland uit zijn roes. Het onbezorgde expansiefest spoedt zich ten einde. De welvaart valt ons niet meer in de schoot. De inflatie-peppil kikkert ons steeds minder op. Zijn sporen tekenen zich af in onze economie. In het nuchtere licht van een nieuwe dag raken onze wat onzekere benen weer de begane grond.

Er zijn er die nu het woord recessie laten vallen. Dat is niet het punt waar het in de eerste plaats om gaat. Een afzetcrisis is bij alle schaarste aan liquiditeit nog niet in het zicht. De overbesteding is nog niet bedwongen. De arbeidsmarkt ontspant zich, maar vooralsnog in het bijzonder in het bouwbedrijf buiten het Westen. De loon- en prijsbeweging is met 7 à 8 pCt., resp. 4 à 5 pCt. (gecorrigeerd voor anti-inflatie maatregelen 3 pCt.) in 1967 bepaald nog aan de hoge kant. Het externe evenwicht wordt met een overschot van mogelijk enkele honderden miljoenen op de betalingsbalans nog nauwelijks of eigenlijk niet bereikt. Zolang trouwens de internationale conjunctuur niet sterker daalt, is een ernstige recessie speciaal in Nederland niet zeer waarschijnlijk. De wijzigingen die zich genuanceerd in het buitenland voltrekken, hebben merendeels het karakter van een terugkeer naar het evenwicht uit een vroegere of latere overspanning. In zoverre past de ontwikkeling hier in het algemene beeld. Een beperking, zij het te langzaam, van de inflatie, om straks — zo hoopt men — op basis van een beter evenwicht solider door te groeien.

Zal deze hoop andermaal ijdel blijken? De minimum inflatie schijnt 3 pCt. te zijn geworden. Herstelt de expansie zich, dan dreigt zij daarbovenuit te stijgen. Het conjunctuurbeleid is niet in staat gebleken een duurzaam evenwicht tot stand te brengen. Keynes is 'gearriveerd'. Het hoogst bereikbare ideaal in de budgetpolitiek schijnt dat zij neutraal functioneert en dus zelf geen inflatoire werking heeft. En ook dat wordt slechts zelden en dan met het grootste krachtsvertoon benaderd. Het zwaartepunt van het anti-cyclische beleid komt daardoor op de monetaire politiek te rusten, die dit — naar de actuele praktijk ons leert — moeilijk kan dragen. De Europese Commissie drong ook nu weer op accentverschuiving aan. Maar de bewegingsvrijheid van de overheid is zowel aan de uitgaven- als aan de belastingkant op korte termijn beperkt. Het kredietwezen remt pas werkelijk drastisch af bij ernstige betalingsbalanstekorten en dan te ongenueanceerd. Het moderne conjunctuurbeeld lijkt hollen of stilstaan met tot dusver vooral langer hollen en in de toekomst misschien langer stilstaan.

Dit proces blijft namelijk niet zonder gevolgen van fundamenteeler aard. Ons land is bezig dat aan den lijve te ondervinden. De stijging der produktiekosten is een Europees verschijnsel, maar zij was reeds jarenlang bij ons het sterkst. De arbeidskosten per eenheid produkt namen ten opzichte van de concurrenten in tien jaar tijds met meer dan 20 pCt. toe. Wij plegen reeds enige tijd te zeggen dat onze vroegere concurrentiereserve, waarop wij van jaar tot jaar hebben vertrouwd, nu wel verdwenen is. De twijfel rijst of wij niet al door het evenwicht zijn heengegaan. Een gemiddelde is niet steeds een bruikbaar richtsnoer. Traditionele bedrijfstakken beginnen af te brokkelen en het tempo zou zich wel eens kunnen versnellen. Het is de vraag of expansiever vormen van produktie dit dan voldoende kunnen compenseren. De ontwikkeling van de uitvoer overtrof de laatste twee jaar niet meer als voorheen die van de wereldinvoer, zij hield haar nog slechts bij. De invoer in het bijzonder uit de Euromarkt bedreigt de afzet van kwalitatief en produktie-technisch niet bij de tijd gebleven ondernemingen. Wij kunnen van een beperkt aantal moderne grootbedrijven

voorshands nog niet alléén bestaan. Bij forcering door de inflatie van de veranderingen in onze economische structuur zou zij uit haar voegen kunnen raken. Een open vraag is welk deel van ons bedrijfsleven bij een ernstige recessie solide zou blijven.

De stijging der produktiekosten moet tot stilstand komen. De inflatie wordt niet alleen gevaarlijk maar ook irritant. Hoogste prioriteit is nu de prijs- en loonspiraal te doorbreken. Daarnaast moet de structurele werkloosheid, die hier en daar ontstaat, door selectieve stimulering van meer belovende bedrijvigheid worden opgevangen. Maar dan moeten wij elkaar ook niet meer aanpraten dat bij een gespannen arbeidsmarkt, en dat is volledige werkgelegenheid altijd, een economisch verantwoorde loonpolitiek niet mogelijk is. Noch dat bij inflatie buitenslands wij machteloos daarin worden meegesleurd. Europa is interdependent maar wij hebben een marge waarin een doelbewuste politiek de prijs- en loonstijging zekere tijd binnen redelijke grenzen kan houden. Hoe zou men anders ooit de illusie van internationale coördinatie kunnen koesteren, wanneer niet elk zijn plicht in eigen huis zou doen.

De conjunctuurpolitiek als jaar-op-jaar-beleid bedreven is tekort geschoten. Wij moeten het economisch leven en dus het beleid op langere termijn oriënteren, zowel naar de kant van de vraag als naar die van het aanbod. Wij zullen primair de vrome wens van de inkomenspolitiek, of wij het moeilijk vinden of niet, tot werkelijkheid moeten maken. Met deze politiek waren wij in het verleden een eind op weg. Vrije loonpolitiek en volledige werkgelegenheid bleken contradictoir. Wij moeten naar algemener loonrondes met mogelijk meer accent op het directe geldinkomen, en winstdeling waar de rentabiliteit naar verhouding gunstig is. Dat zal ook de beweeglijkheid van de arbeidsmarkt bevorderen. Prijsdruk dient te worden uitgeoefend waar de concurrentie onvoldoende effect sorteert, maar reële kosten in de private en de publieke sfeer dienen als regel te worden betaald. De middellange-termijnprognoses geven voor dit beleid een algemene indicatie. De uitwerking, regelmatig bijgesteld, zal meer raffinement vereisen, maar dit richtsnoer dient het fundament te zijn van een der belangrijkste sociaal-economische vraagstukken onzer dagen: een harmonische inkomenspolitiek.

Hetzelfde geldt voor de uitgaven en inkomsten van de overheid. Juist omdat de eerste in de toekomst meer dan welke bestedingspost in de nationale huishouding zullen stijgen, moeten zij voor een langere periode worden geprogrammeerd tegen de achtergrond van het economisch evenwicht en van de in deze periode beschikbare middelen. Ook deze vereisen trouwens zelf een systematischer behandeling op langere termijn. Dit verstevigt tevens de grondslag voor de particuliere ondernemingsdrift.

Aan de kant van het aanbod ligt het complement van deze taak: de opvoering van de produktiviteit door doelmatiger organisatie van de arbeidsmarkt, van het onderwijs, van spuurwerk en ontwikkeling. Een doelbewuster structuurbeleid, dat arbeid en kapitaal niet slechts met deze middelen doch ook met behulp van de mededingingspolitiek, op de meest rendabele produktie richt, dient daarop aan te sluiten. Aldus gereviseerd zal de economische politiek evenwicht en groei naar een betere synthese kunnen leiden.

Dit is om het eens in nuchter Engels uit te drukken 'a tall order', die bovendien slechts in het Europese kader effectief kan worden uitgevoerd. De communautaire ge-

zindheid is daarvoor nog niet toereikend. Het enthousiasme van de laatste jaren schijnt wat opgebrand. En het moeilijkste werk moet nog beginnen. De douane-unie, onmisbaar grondwerk voor een homogene Euromarkt, rolde uit de automatiek van het Verdrag van Rome in een klimaat van uitbundige expansie. Wat nu gebeuren moet vraagt wilskracht van intenser allure: de assimilatie van nationale wetten, gewoonten en tradities, die met elkaar de nationale mentaliteit bepalen. De lauwheid van het moment en de hardnekkigheid van het nationale sentiment zijn daar niet bevorderlijk voor. Wij zitten nog met vele vezels vast aan het verleden. De volksofinie verandert moeilijk. Een Belg is een Belg en een Hollander is een Hollander, „and never the twain shall meet”. Een Duitser is een Duitser en daarmee basta. Engeland worstelt met de resten van zijn „splendid isolation”, het verschil tussen shake en charleston is niet zo bijster groot. Frankrijk herbegint zijn hazardspel met coalities en af en toe verschijnt er ons Louis Quatorze nog. Men glijdt weer in de oude groeven en zingt weer het bekende lied. Wij dachten met enkele forse daden Europa te construeren. Het blijkt nu dat wij nog steeds aan de fundamenten bezig zijn.

Het is of men revolterend tegen de dwang van de onvermijdelijke planmatigheid en het verlies van de couleur locale met een zeker heimwee terugblijkt naar de knusse misère van het verleden. Of op het ogenblik dat de techniek ons reeds het uitzicht biedt op een ongekende nieuwe eeuw, wij nog aarzelen op de drempel en terugschrikken voor de eisen, die dit aan ons organisatorisch kunnen stelt. In het schijnbare nihilisme van de kunst is de nieuwe vorm het boeiendst raadsl.

De geschiedenis herhaalt zich nooit compleet. Haar recente ontwikkeling heeft Europa op een hoop gedreven. Haar eenwording, hoeveel tijd zij nog zal kosten, is ondanks alle twisten niet te ontgaan. Men tobt nog met haar vormen. Het Verdrag van Rome was een meesterlijke kernconstructie; het zal het laatste woord niet zijn. De uiteindelijk onvermijdelijke toetreding van Engeland en daarmee van sommige andere landen tot de Euromarkt, hoe noodzakelijk voor een stabiel evenwicht, zal grotere gevolgen hebben dan men meestal denkt. Nieuwe machtsverhoudingen gaan ontstaan, waarbij naast de vier grote landen een Benelux- en een Scandinavisch blok voor het gewicht der kleinen zouden moeten zorgen. Niet het minst in een dergelijk perspectief is een reactivering van de Benelux-gedachte urgent.

Hoe ook zijn politieke gedaante zich moge vormen, de economische samenhang van ons werelddeel wordt snel en onweerstaanbaar nauwer. Nationale en internationale economische politiek zijn principieel reeds een geheel en zij zullen het feitelijk steeds meer worden. Al staan wij met de uitvoering dan nog aan de voet van de berg in plaats van bij de top, de grond onder onze voeten is steviger dan hij in het verleden was. De resistentie tegen de depressiebacil is vrij groot geworden. Zelfs met de relatieve soberheid der middellange-termijnprognoses zal, als wij ons verstand gebruiken, het nationaal inkomen in 20 jaar verdubbeld kunnen zijn. De materiële vrijheid dan verkregen en de geestelijke ontplooiing daardoor mogelijk, maken het de moeite waard een constanter koers te sturen.